

Výslednice, rovnováha silové soustavy. *Základy mechaniky, 2. přednáška*

Obsah přednášky :

*výslednice a rovnováha silové soustavy,
rovnice rovnováhy,
prostorová silová soustava*

Doba studia :

asi 1,5 hodiny

Cíl přednášky :

Seznámit studenty s úlohou výslednice a rovnováhy sil.

Silová soustava je soustava dvou nebo více sil.

O způsobu stanovení výslednice silové soustavy již pojednávala předcházející kapitola. Tuto problematiku je však třeba doplnit, protože má ještě jeden, zatím nezmiňný aspekt.

Ekvivalentní nahrazení silové soustavy - výslednice.

Již v předcházejícím textu jsme používali termín „výslednice“. Definujme jej :

**Výslednice silové soustavy je taková síla,
která ekvivalentně nahrazuje silovou soustavu.**

Výslednice silové soustavy má stejně účinky jako silová soustava.

Zdůrazněme na tomto místě, že účinky síly nebo silové soustavy jsou dvojí - silový a momentový.

V předcházející kapitole jsme podrobně popsali způsob, jak určíme velikost a směr výslednice.

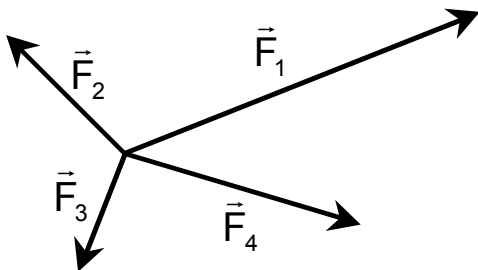
Takto stanovená výslednice má stejný silový účinek, jako samotná silová soustava.

Zatím jsme se však nezmiňovali o momentovém účinku.

Jak jsme ukázali v předchozí kapitole, momentový účinek souvisí s působišťem síly.

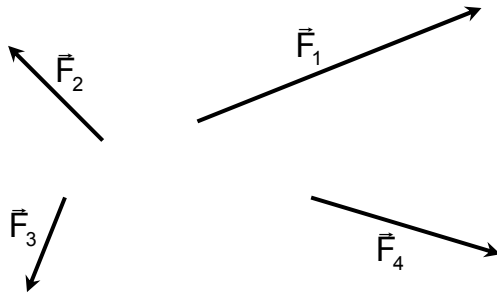
Vyvstává tedy otázka působišťe výslednice silové soustavy.

V předchozí kapitole, při výkladu o zjišťování výslednice, jsme uvažovali soustavu sil, jež všechny působily v jednom bodě - ve společném působišti.

Zde je řešení otázky působišťe výslednice zřejmé - výslednice samozřejmě působí ve stejném bodě, ve kterém působí všechny síly silové soustavy.

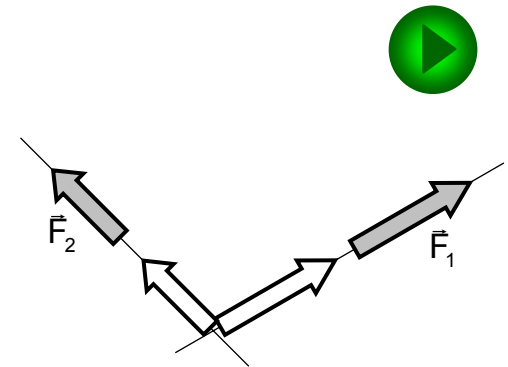
Působí-li však síly na těleso o určitých, nezanedbatelných rozměrech, nemusí všechny síly nutně působit ve stejném bodě .

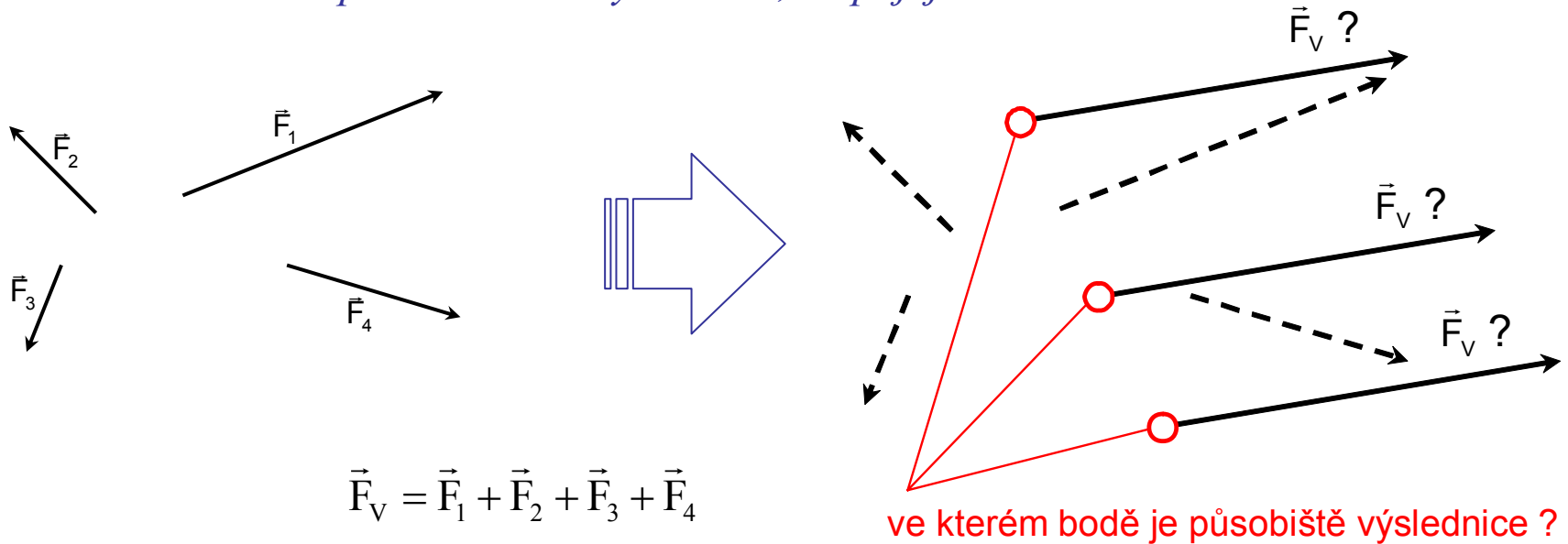
V tomto případě je již otázka působíště výslednice aktuální. Výslednici tedy můžeme definovat takto :

Výslednice silové soustavy je síla, která má stejný silový účinek a stejný momentový účinek jako silová soustava, kterou nahrazuje.

Poznámka : Dvě síly lze vždy považovat za silovou soustavu se společným působíštěm. V předchozí kapitole jsme formulovali a vysvětlili tezi, že síla je volná po své nositelce. Dvě síly s libovolným působíštěm můžeme vždy posunout do průsečíku nositelek tak, že tvoří soustavu se společným působíštěm.

*Pro danou silovou soustavu tedy umíme určit její výslednici, jak velikost, tak směr.
Je však třeba určit též působiště této výslednice, resp. její nositelku.*

Nositelku výslednice určíme z podmínky stejného momentového účinku.

Postupujeme tak, že nejprve vypočteme celkový momentový účinek silové soustavy ke zvolenému momentovému bodu.

Výslednice pak musí ležet na takové nositelce, aby její moment k tomuto zvolenému momentovému bodu byl stejný.

Vraťme se na chvíli k momentu síly k bodu. V předchozí kapitole jsme ukázali, že moment síly k bodu vypočteme jako součin síly a jejího ramene.

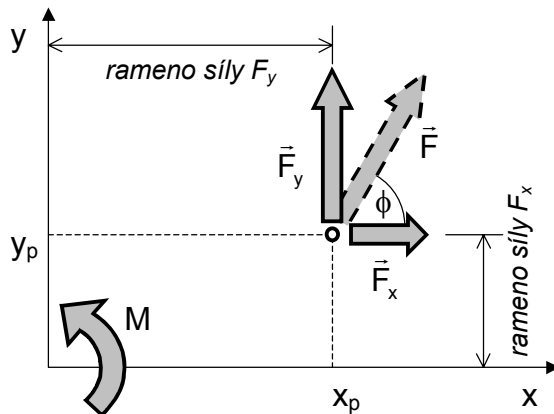
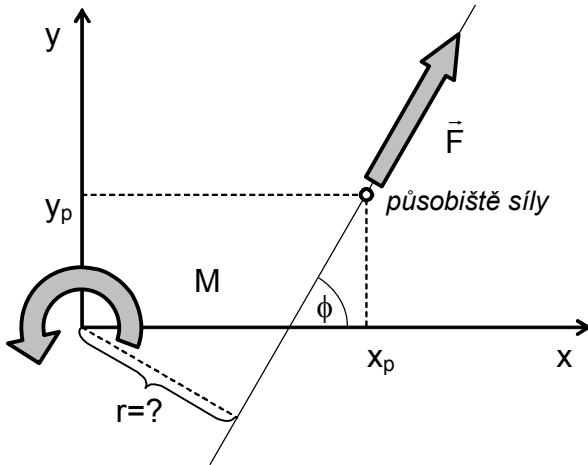
$$M = F \cdot r$$

Určit délku ramene síly r se někdy může ukázat jako poněkud komplikované, zejména je-li působiště síly dáno pravoúhlými souřadnicemi x_p a y_p .

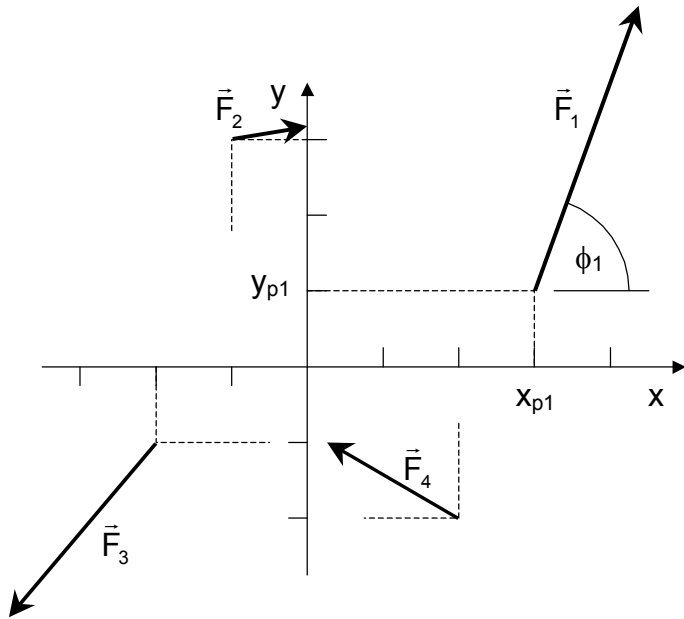
Jiný způsob určení momentu síly k bodu (v tomto případě k počátku souřadného systému), je následující :

- Nejprve sílu F rozložíme na složky F_x a F_y (což stejně musíme udělat za účelem zjištění výslednice; je to úkon, který využijeme dvakrát).
- Vypočteme moment těchto dvou složek (to je obvykle jednoduché, je-li působiště zadáno pravoúhlými souřadnicemi).
- Výsledný moment síly F určíme jako součet momentů obou složek F_x a F_y .

$$M = F_y \cdot x_p - F_x \cdot y_p = F \cdot \sin \phi \cdot x_p - F \cdot \cos \phi \cdot y_p = F \cdot \underbrace{(x_p \cdot \sin \phi - y_p \cdot \cos \phi)}_r$$

Postup určení nositelky výslednice demonstrujeme na příkladu.

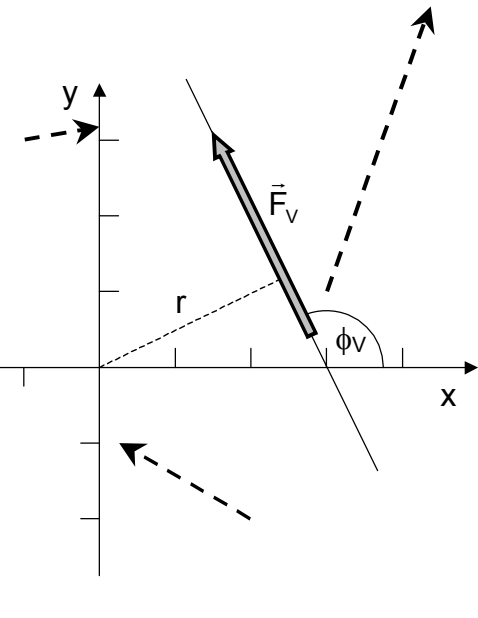
Je-li výsledný momentový účinek silové soustavy

$M_V = F_V \cdot r = 7,984 \text{ N} \cdot \text{cm}$, *je rameno výslednice*

$r = M_V / F_V = 7,984 / 2,94 = 2,716 \text{ cm}$.

Nositelka výslednice je tedy přímka, skloněná od osy x o 116° (26° od osy y), ležící v kolmé vzdálenosti $r = 2,716 \text{ cm}$ od počátku souřadného systému. Protože síla je volná po své nositelce, existuje nekonečně mnoho přípustných působišť, jež ale všechna musí ležet na této nositelce; např. : $\{3,022; 0\}$ nebo $\{2,441; 1,191\}$ nebo $\{1,227; 3,679\}$ nebo $\{0; 6,196\}$ nebo ...

i	F_i	ϕ_i	x_p	y_p		$F_{ix} = F_i \cdot \cos \phi_i$	$F_{iy} = F_i \cdot \sin \phi_i$	$M_i = F_{iy} \cdot x_p - F_{ix} \cdot y_p$
	[N]	[°]	[cm]	[cm]		[N]	[N]	[N·cm]
1	4	70°	3	1	→	1,368	3,759	9,908
2	1	10°	-1	3	→	0,985	0,174	-3,128
3	3	- 130°	-2	-1	→	-1,928	-2,298	2,668
4	2	150°	2	-2	→	-1,732	1,000	-1,464
						↓	↓	↓
Σ	2,94	116°			←	-1,307	2,635	7,984

Závěrem konstatujme, že problém stanovení výslednice silové soustavy nás vede k tomu, že rozlišujeme dva typy silových soustav :

- silová soustava se společným působišťem,*
- silová soustava s různými působišti.*

V předchozím textu jsme formulovali jednu za základních úloh statiky - Ekvivalentní nahrazení silové soustavy jedinou silou - výslednicí, a popsali její řešení. V praxi se však často setkáváme s dalším typem problému.

Rovnováha silové soustavy

Jde o poněkud odlišnou úlohu, než úloha výslednice, má však společné rysy.

Silová soustava je v rovnováze jestliže má nulové účinky.

Souvislost s úlohou výslednice je zřejmá. Jestliže je silová soustava v rovnováze, má nulovou výslednici. Jak však ukážeme dále, toto je nutná, nikoliv však postačující podmínka. Jestliže silová soustava má nulovou výslednici, neznamená to automaticky, že je v rovnováze. (V první přednášce je popsána silová dvojice. Jde o silovou soustavu, jejíž výslednice je nulová, jež však má nenulový momentový účinek, není tedy v rovnováze.)

Z vyšetřování výslednice silové soustavy se společným působišťem je zřejmé, že má-li být výslednice nulová, musí být nulový součet složek všech sil do dvou, k sobě kolmých směrů (obvykle označovaných x a y).

$$\sum_i F_{ix} = 0$$

$$\sum_i F_{iy} = 0$$

Pro silovou soustavu se společným působišťem jsou tyto dvě silové rovnice plně dostačující, aby jednoznačně prokázaly rovnováhu silové soustavy. Pro vyjádření rovnováhy silové soustavy s různými působišti je třeba ještě doplnit momentovou rovnici, vyjadřující nulový momentový účinek silové soustavy k libovolnému momentovému bodu.

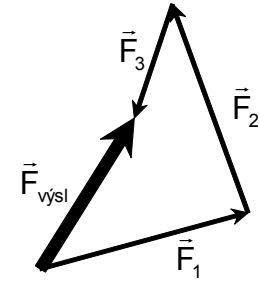
$$\sum_i M_i = 0$$

Protože tyto (posledně uvedené) rovnice vyjadřují rovnováhu silové soustavy, říká se jim „rovnice rovnováhy“.

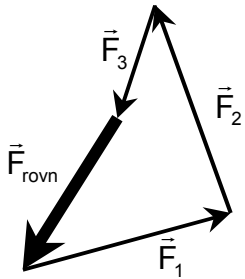

Úloha ekvivalentního nahrazení a úloha rovnováhy spolu úzce souvisí, tvoří dvě stany téže mince.
 Je-li výslednice silové soustavy $\vec{F}_{\text{výsl}}$ řešením úlohy ekvivalentního nahrazení ...

$$\vec{F}_{\text{výsl}} = \sum_i \vec{F}_i$$

... a rovnovážná síla $\vec{F}_{\text{rovn}}$ řešením úlohy rovnováhy silové soustavy (uvádí silovou soustavu do rovnováhy) ...

$$\sum_i \vec{F}_i + \vec{F}_{\text{výsl}} = \vec{0}$$

... pak evidentně platí :

$$\vec{F}_{\text{rovn}} = -\vec{F}_{\text{výsl}}$$

Tedy výslednice silové soustavy $\vec{F}_{\text{výsl}}$ má stejnou velikost, stejný směr a opačnou orientaci, než rovnovážná síla $\vec{F}_{\text{rovn}}$, uvádějící silovou soustavu do rovnováhy.

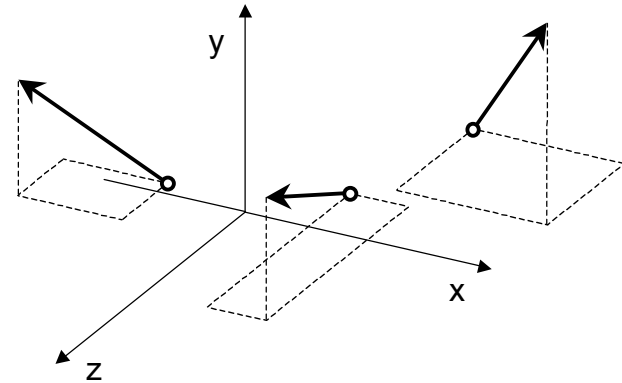
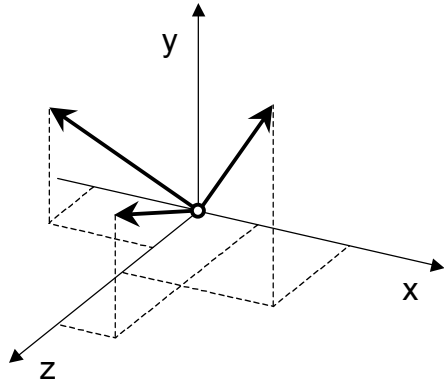
Tuto skutečnost můžeme využívat při řešení úlohy výslednice.

Máme-li řešit úlohu výslednice, vyřešíme úlohu rovnováhy (rovnice rovnováhy) a změníme orientaci výsledku.

Prostorová silová soustava

Veškerý předchozí výklad se týkal rovinných silových soustav, t.j. takových, kdy všechny síly (jejich vektory) leží v jedné rovině.

Síly však mohou tvořit rovněž prostorovou silovou soustavu (k souřadným osám x a y pak přidáváme osu z). I v tomto případě se může jednat o soustavu sil se společným působišťem nebo s různými působišti.

Je zřejmé, že každá síla má v tomto případě tři složky - F_x , F_y a F_z .

Je však třeba zdůraznit, že i moment síly M (jedná se však o moment síly k ose, nikoliv k bodu) je vektor o třech složkách M_x , M_y a M_z , (momenty síly k osám x , y a z).

Poznámka : Toto platí i u rovinné silové soustavy. Osa, k níž moment počítáme, je osa z kartézského souřadného systému a do roviny x - y se promítá jako bod, proto v tomto případě obvykle hovoříme o momentu síly k bodu. Vektor momentu pak má vždy směr osy z , tedy kolmý k rovině x - y . Proto se u rovinných silových soustav vektorový charakter momentu nezdůrazňuje. Pro praktické řešení je podstatná velikost momentu (vyjádřená v $N \cdot m$) a jeho orientace (ve směru nebo proti směru hodinových ručiček).

Výsledný silový účinek silové soustavy je pak dán výslednicí F_v ,
výsledný momentový účinek je dán výsledným momentem M_v .

$$F_{Vx} = \sum_i F_{ix}$$

$$M_{Vx} = \sum_i M_{ix}$$

$$F_{Vy} = \sum_i F_{iy}$$

$$M_{Vy} = \sum_i M_{iy}$$

$$F_{Vz} = \sum_i F_{iz}$$

$$M_{Vz} = \sum_i M_{iz}$$

Rovnováha prostorové silové soustavy se společným působišťem je popsána třemi silovými rovnicemi rovnováhy,

rovnováha prostorové silové soustavy s různými působišti je popsána šesti rovnicemi rovnováhy - třemi silovými a třemi momentovými.

$$\sum_i F_{ix} = 0$$

$$\sum_i M_{ix} = 0$$

$$\sum_i F_{iy} = 0$$

$$\sum_i M_{iy} = 0$$

$$\sum_i F_{iz} = 0$$

$$\sum_i M_{iz} = 0$$

Shrňme tedy rozdělení silových soustav a jejich charakteristiky.

Silové soustavy se dělí podle dvou kritérií (hledisek).

- *Silové soustavy rovinné a prostorové,*
- *silové soustavy se společným působištěm a s různými působišti.*

Počet rovnic rovnováhy je v každém případě jiný.

silová soustava	se společným působištěm	s různým působištěm
rovinná	2. rovnice rovnováhy $\sum_i F_{ix} = 0$ $\sum_i F_{iy} = 0$	3. rovnice rovnováhy $\sum_i F_{ix} = 0$ $\sum_i F_{iy} = 0$ $\sum_i M_i = 0$
prostorová	3. rovnice rovnováhy $\sum_i F_{ix} = 0$ $\sum_i F_{iy} = 0$ $\sum_i F_{iz} = 0$	6. rovnic rovnováhy $\sum_i F_{ix} = 0 \quad \sum_i M_{ix} = 0$ $\sum_i F_{iy} = 0 \quad \sum_i M_{iy} = 0$ $\sum_i F_{iz} = 0 \quad \sum_i M_{iz} = 0$

Závěrečná poznámka :

Rovnic rovnováhy lze samozřejmě sestavit libovolný počet - součet složek sil do různých směrů, součet momentů k různým momentovým bodům (osám).

Všechny další rovnice, sestavené navíc k základním rovnicím (uvedeným v tabulce), jsou však již jen jejich lineární kombinací, a tedy jsou nepoužitelné pro řešení neznámých. Pro výpočtové řešení, jak bude popsáno a vysvětleno v dalších kapitolách, lze použít pouze a jen ten počet rovnic rovnováhy, uvedený v tabulce.

Zde uvedená posloupnost čísel 2 - 3 - 3 - 6, v kontextu s uvedeným tříděním, je pro mechaniku důležitá a setkáme se s ní znovu v úplně jiných souvislostech v kinematice. V tomto učebním textu se až na výjimky budeme zabývat pouze rovinnými silovými soustavami.

Obsah přednášky :

výslednice a rovnováha silové soustavy,

rovnice rovnováhy,

prostorová silová soustava